

Tema 9

Unitat 9

Transformacions econòmiques i socials al primer terç del segle XX

1. L'evolució demogràfica

Durant el primer terç del segle XX el conjunt d'Espanya va començar el procés de la transició demogràfica, que a Catalunya s'havia iniciat ja durant la segona meitat del segle XIX.

1.1. La transició demogràfica

L'inici de la transició demogràfica a Espanya es va caracteritzar per la davallada de la taxa de mortalitat de resultes de la millora de l'alimentació i de les infraestructures urbanes higienicosanitàries. La mortalitat infantil també va conèixer un retrocés notable i, consegüentment, l'esperança mitjana de vida en néixer va augmentar.

Com a conseqüència d'aquesta davallada de la mortalitat, i del manteniment d'una natalitat alta, la població espanyola va créixer de manera considerable. A partir de la segona dècada del segle XX, es va anar produint a poc a poc un descens de la natalitat com a conseqüència d'uns nivells més alts d'urbanització i de racionalitat en la planificació familiar.

Malgrat el creixement de la població, la modernització de la demografia espanyola va tenir un retard considerable en comparació amb altres països europeus i no va arribar a completar-se fins a la segona meitat del segle XX.

Catalunya va aprofundir el procés de transició demogràfica i va conèixer una davallada molt notable de la mortalitat i un descens més lleuger de la natalitat. L'esperança de vida, ja superior a l'espanyola, va augmentar notablement i la població va créixer tot i no estar tan motivat pel creixement vegetatiu, que va ser moderat, com per una nova onada migratòria a la segona dècada del segle XX.

1.2. Els moviments migratoris

Entre els anys 1900 i 1931, Espanya va viure un gran creixement de les migracions interiors; un volum important de població es va desplaçar cap als sectors moderns de l'economia, i per tant, cap a zones com Barcelona, Madrid, Bilbao o Sevilla. L'any 1930 un 20% de la població catalana era immigrada.

L'emigració a ultramar, amb procedència gallega i cantàbrica, va ser causada, d'una banda, per una economia en què l'ocupació creixia menys que la població per la manca de transformacions econòmiques (domini de la terra improductiu i acaparat), i, d'una altra, en el millorament de la navegació. La destinació era l'Amèrica Llatina.

1.3. La intensificació de la urbanització

Les migracions interiors van comportar la intensificació de la urbanització, que va tenir el seu període de creixement més gran entre l'acabament de la Primera Guerra Mundial i la crisi del 1929. Les ciutats grans com Madrid i Barcelona van créixer notablement, fins a superar el milió d'habitants l'any 1930; les ciutats de més de cent habitants també van augmentar la seva població (un 65% en relació amb l'any 1900). També altres centres industrials o miners van experimentar un creixement espectacular.

Les zones de més alt creixement van ser: el Barcelonès, els Vallès Oriental i Occidental, el Baix Llobregat, Aragó, Múrcia i Almeria.

2. Endarreriment agrari i conflictivitat pagesa

2.1. La crisi agrària

La causa immediata de la crisi cerealista va ser l'arribada a Europa de productes procedents de països amb una agricultura extensiva més competitiva. El resultat d'aquest model eren uns preus més baixos que els espanyols com a conseqüència d'una producció molt elevada i de la reducció del temps i dels costos del transport gràcies als avenços en la navegació.

La competència del cereal estranger va provocar una baixada dels preus, amb la consegüent

reducció dels ingressos i la caiguda dels beneficis. Aquesta situació va originar un seguit de protestes, coordinades per la Lliga Agrària, una associació de propietaris cerealístics que va actuar com a grup de pressió per aconseguir un aranzel protector. De la disminució dels beneficis se'n va derivar la disminució dels salaris dels jornalers, i això va desfermar un període d'agitacions pageses que es va allargar tot el primer terç del segle XX.

La crisi cerealista va anar acompanyada d'una crisi de la viticultura, que va ser molt intensa a Catalunya on el conreu de la vinya havia assolit una gran extensió arran de la plaga de la fil·loxera. Aquesta plaga va causar un greu conflicte entre els rabassaires que defensaven la vigència dels antics contractes de rabassa morta i els propietaris que van exigir l'establiment d'uns nous contractes que pretenien convertir els primers en simples arrendataris.

2.2. L'evolució agrícola

La crisi agrària es va superar gràcies a l'establiment de noves barreres aranzelàries i al creixement de la producció, fortament estimulada per l'augment de la demanda urbana.

La creixent població urbana es va veure obligada a consumir aliments a preus molt més alts que els del mercat internacional degut als escassos rendiments en sectors com el cerealístic. Així, la renda disponible per demanar productes manufacturats va ser menor, cosa que va obstaculitzar en gran mesura el creixement industrial.

L'agricultura catalana va seguir una evolució semblant a l'espanyola, encara que la productivitat va augmentar una mica més i la reducció de la població agrícola va ser més gran.

2.3. Els problemes del camp espanyol

L'existència d'extenses zones de latifundi i també de zones de fort predomini del minifundi repercutia de manera notable en els baixos rendiments i dificultava la implantació de tècniques i mètodes de conreu nous.

A les zones latifundistes d'Extremadura i Andalusia la immensa majoria de la població posseïa unes condicions de vida pròximes a les de subsistència. I els minifundis gallecs, combinats amb la mala qualitat de la terra de la Submeseta Nord, van permetre una situació no gaire millor. Tot plegat va donar lloc a una gran conflictivitat social causada per la gran quantitat de pagesos sense terra, els quals van començar a exigir reformes agràries profundes.

3. Els progressos de la indústria

Sense grans commocions ni ruptures, al primer terç del segle XX es va produir una important transformació de l'estructura econòmica espanyola: el pes de la indústria va augmentar considerablement alhora que minvava la importància del món rural.

3.1. Canvi energètic i avenços tecnològics

Entre les causes que van provocar el creixement de l'economia espanyola al primer terç del segle XX destaca la utilització de noves fonts d'energia, amb la difusió de l'ús de l'electricitat i del petroli.

Aquesta revolució tecnològica va permetre vèncer un dels principals obstacles per a la industrialització d'Espanya al segle XIX: la manca de fonts d'energia competitives a causa de l'escassa qualitat del carbó autòcton.

D'una banda, l'electricitat va permetre mecanitzar la producció industrial, amb la consegüent disminució dels costos de fabricació. El progrés de l'electrificació a Espanya es va produir en dues grans etapes: entre l'any 1880 i el 1914 l'ús de l'electricitat va estar restringit a l'enllumenat públic de les grans ciutats i al transport urbà, i entre el 1914 i el 1930 se'n va generalitzar l'ús industrial. A Catalunya es va iniciar la producció d'hidroelectricitat amb la construcció de centrals elèctriques al Pirineu.

A partir de la dècada del 1860, es va produir l'expansió del telègraf i, en la dècada del 1920, del telèfon i de les emissions de ràdio. Tot i això, van quedar restringides a les grans ciutats i a un nivell molt inferior a l'europeu.

3.2. El creixement industrial

En les tres primeres dècades del segle XX, el producte industrial espanyol per càpita va augmentar un 60%. Catalunya va mantenir la posició central en la indústria fabril espanyola, i es va mantenir la

preponderància de les indústries de béns de consum sobre les de béns d'equip.

Els sectors tradicionals i les noves indústries

Les indústries tradicionals com l'alimentària i el tèxtil van continuar la seva expansió. També ho van fer la indústria química i la siderúrgia biscaïna.

Entre les noves indústries sobresurt el ràpid creixement de la indústria elèctrica, que va tenir el seu impuls més important a partir de l'any 1914, quan es va construir un bon nombre de centrals hidroelèctriques i es va crear una important xarxa per transportar l'electricitat. També va experimentar un creixement notable la indústria metal·lúrgica espanyola, que va tenir en

l'automòbil i en els electrodomèstics dos sectors en expansió. L'empresa automobilística pionera a Espanya va ser la marca Hispano Suiza, creada a Barcelona l'any 1904. El creixement del parc automobilístic va estimular també la creació d'empreses de refinatge i distribució de petroli, com la Campsa (1927). El sector de la construcció també va rebre un gran impuls a partir de la consolidació de la indústria del ciment, amb la fundació de l'empresa Asland l'any 1928, especialitzada en la fabricació de ciment portland.

La diversificació de la indústria catalana

A Catalunya, la indústria tèxtil va mantenir el seu predomini, però va reduir el seu pes específic. A més, el seu dinamisme va ser inferior al que trobem en uns altres sectors en emergència.

D'aquesta manera, la indústria catalana es va diversificar. Les indústries bàsiques com la mineria, l'energia, la química, el ciment i la siderúrgia van augmentar. Les diferents branques de la indústria lleugera també van créixer, sobretot la confecció, el cuir el calçat, el paper i les arts gràfiques. Però la química, la metal·lúrgia de transformació i les indústries de construccions mecàniques van tenir unes taxes de creixement més grans que la mitjana i van guanyar importància dins de l'estructura industrial catalana.

L'increment del sector elèctric va ser un dels grans canvis d'aquest període. A la consolidació d'aquests sectors hi van contribuir la demanda creixent de noves infraestructures de les ciutats industrials i, sobretot, la inversió estrangera, amb la implantació a Catalunya de les primeres multinacionals, com el grup Barcelona Traction (*La Canadenca*) o la Catalana de Gas i Electricitat, creades l'any 1911.

Pel que fa a la destinació de la producció, l'increment de la renda espanyola va contribuir a augmentar la demanda, i el comerç amb la resta d'Espanya es va intensificar. Catalunya exportava una part majoritària de la producció tèxtil, de maquinària, d'automòbils i de tota la producció industrial a la resta de l'Estat, d'on importava grans quantitats d'aliments, semiacabats i matèries primeres. Quant a la localització industrial, es va consolidar la concentració de l'activitat al nucli de Barcelona i també la seva àrea metropolitana.

Mentre l'increment del potencial econòmic de Catalunya augmentava, al seva capacitat financera disminuïa i la banca catalana entrava en una crisi profunda.

La difusió territorial de la indústria

La industrialització es va difondre per zones més extenses del territori espanyol. Madrid es va convertir en la tercera regió industrial, a Galícia va destacar la indústria conservera i a la cornisa cantàbrica les indústries siderúrgiques i els seus derivats metal·lúrgics. També van aconseguir importància la indústria del moble i la de la joguina, especialment a València.

La major difusió geogràfica de la indústria, tanmateix, no va posar fi als profunds desequilibris en la distribució de la renda entre les diferents àrees geogràfiques espanyoles.

3.3. La millora de les comunicacions

Els mitjans de transport i els sistemes de comunicació van conèixer una notable transformació que va beneficiar el creixement industrial. Els aspectes més remarcables van ser la millora de camins i carreteres, l'electrificació dels ferrocarrils i la construcció de noves xarxes, la creació dels transports urbans (tramvia i metro), la telefonia i l'inici de la radiodifusió. Tots aquests processos necessitaven la creació de grans infraestructures, que van ser finançades en bona part per l'Estat. La primera empresa de telefonia va ser la Societat General de Telèfons de Barcelona (1890), que va

quedar absorbida l'any 1924 per la Compañía Telefónica Nacional de España, a la qual se li va concedir el monopoli telefònic espanyol.

3.4. L'intervencionisme de l'Estat

Una característica de l'economia espanyola durant el primer terç del segle XX va ser la restricció de la competència entre empreses i al constant intervenció de l'Estat, en forma de concessió d'ajudes i d'elevació del proteccionisme.

El gir del capitalisme espanyol es va iniciar el 1891 amb la promulgació d'un aranzel duaner que suposava l'abandonament de lliure canvi i el retorn al proteccionisme, confirmat amb dos aranzels més el 1906 i el 1922. El carbó va ser el producte més protegit, la venda del qual es va repartir en forma de quotes de mercat. Això va comportar, a Espanya, uns preus de venda més elevats i va limitar-ne encara més la demanda.

Les mesures protectores van afectar negativament l'economia, ja que van mantenir una indústria amb una productivitat baixa i poc competitiva, però també van tenir efectes positius en fomentar la indústria nacional i l'articulació del mercat interior.

4. L'evolució de l'economia

El creixement de l'economia espanyola durant el primer terç del segle XX va comportar un augment de les relacions amb l'exterior i una major vinculació amb els circuits del comerç internacional. D'aquesta manera, Espanya es va fer més permeable a les diferents conjuntures de l'economia internacional.

4.1. La recuperació econòmica després del 98

El segle XX es va iniciar amb les conseqüències del desastre del 1898 que va posar fi a l'imperi espanyol. La independència de les últimes colònies presagiava un desastre econòmic, però els seus efectes van ser menors del que s'esperava, malgrat la pèrdua dels mercats colonials i la devaluació de la pesseta com a conseqüència de l'endeutament de la guerra.

El fet és que en els primers anys del nou segle es va produir una inflació baixa, una reducció del deute públic i la repatriació de molts capitals, que van estimular la creació de nous bancs i empreses. A mitjà i llarg termini, la crisi va ser favorable per a l'economia espanyola, perquè va obligar a una certa renovació de l'estructura productiva, va estimular el creixement de la producció industrial i va accelerar el canvi energètic (electricitat).

4.2. La conjuntura de la Primera Guerra Mundial

La neutralitat espanyola durant la Primera Guerra Mundial (1914-1918) va permetre una important expansió econòmica, ja que el conflicte va reduir la capacitat productiva dels països bel·ligerants i Espanya es va convertir en subministradora de productes industrials. Malauradament, però, el creixement de la demanda va comportar un increment dels preus, que va desfermar un procés inflacionari sense precedents. Aquest creixement econòmic va tenir una component fortament especulativa. Així, les classes populars van conèixer un empitjorament del nivell de vida, perquè la inflació no va anar acompanyada d'un augment equivalent dels salaris, de manera que es va produir una nova onada de vagues i reivindicacions obreres.

A més, la fi de la guerra, i per tant, la caiguda de la demanda dels països en guerra va acabar amb l'eufòria econòmica i desencadenà una forta crisi (1920-1923). El mercat intern no va ser capaç de substituir les exportacions i moltes empreses van haver de tancar. Les classes treballadores, que ja havien sofert les conseqüències de la inflació durant el conflicte bèl·lic, van haver de fer cara a l'augment de la desocupació.

4.3. Els efectes de la crisi del 1929

L'any 1929 es va iniciar una depressió econòmica d'abast mundial com a conseqüència del crac de la Borsa de Nova York. La crisi internacional va tenir repercussions al conjunt d'Espanya, malgrat que la incidència va ser menor que a d'altres països occidentals industrialitzats, a causa fonamentalment del poc pes que el comerç exterior tenia en l'economia espanyola com a conseqüència del proteccionisme aranzelari de l'etapa anterior.

La caiguda de la demanda va comportar el retrocés de les exportacions espanyoles a partir de l'any 1931, principalment vi, cítrics, oli d'oliva i minerals.

En resposta, es va depreciar la pesseta per tal de millorar la competitivitat de les exportacions com a conseqüència de la reducció dels preus dels productes espanyols en moneda estrangera que això significava.